

Major Katalin

Teremtő félelem – Gondolatok Tóth Xénia „Általános félelmek” című kiállításáról

A keszthelyi Balatoni Múzeumban hagyomány az évet egy Keszthelyhez, illetve a Balatonhoz kötődő, pályája kezdeti szakaszában lévő alkotó tárlatával indítani. A Fiatal Balatoni Alkotók-sorozat keretében 2020-ban Tóth Xénia keszthelyi születésű alkotó kapott lehetőséget a megmutatkozásra.

Szándékosan nem a bemutatkozás szót használtam, hiszen a középiskolát textiltervezőként elhagyó művész extravagáns ruhakollekcióival már többször is találkozhatott a keszthelyi közönség, 2014-ben pedig páros kiállításon láthatuk festményeit a Balaton Színházban.

2016-tól a Magyar Képzőművészeti Egyetem hallgatója lett, itt töltött éveit fővárosi, kaposvári csoportos kiállítások fémjelzik. 2019-ben Erasmus-ösztöndíjasként a nürnbergi Akademie der Bildenden Künste falai között szerezhette újabb tapasztalatokat.

Keszthelyi kiállításának címe: *Általános félelmek*. Tizenkilenc alkotást – tizenöt festményt és négy digitális nyomatot –, valamint egy videót mutat meg nekünk az utóbbi évek terméséből.

Tóth Xénia a Kaposvári Zichy Mihály Iparművészeti Szakgimnáziumban tanult animációkészítést. A kiállításon látható videójának címe *Near me*, vagyis *Közel hozzám*. Az álomszerű jelenetek mögött összetett gondolatiság rejlik. Olyan témákat boncolgat, mint az önmegismerés, az öngyűlölet és az önszeretet, az önmagunkkal vívott örök harc és a többszemélyűség. A két főszereplő fehér, illetve fekete jelmezben, arctalanul, mint alak és árnyéka játszanak egymással. Érzékiség van köztük, ahogy közelednek és távolodnak, vonzzák és taszítják egymást.

A digitális nyomatok közül kettőt emelnék ki. *Az út* címűnek a középpontjában egy szűk szobából kivezető ajtó áll. A *Kollégium* című kép még kevesebb eszükkel él: itt már csak sejtjük a teret, amely finom átmenetekkel veszi körül a fényes négyzetként megjelenő ajtót. Képek és címeik egyaránt szabad teret hagynak a néző fantáziájának, csupán egy képzettársításra alkalmas gondolatot, egy érzetet villantva fel.

A tárlat leghangsúlyosabb, és egyúttal talán a legérdekesebb részét képezik azok a festmények, amelyekről a kiállítás címe is származik. Hét festmény tartozik a sorozathoz. Lifteket, liftajtókat és a liftekben megjelenő gombokat, jelzéseket ábrázolnak. Két mű szinte életnagyságú, s a térélményt – térillúziót – csak növeli, hogy szándékosan nem függesztve, hanem a padlón állva helyezték el őket. Múzeumlátogatóból így válunk liftre várókká. A képek előtt állva elgondolkodhatunk: vonzanak, vagy taszítanak bennünket ezek a lépcsőház sötétjéből kivilágító fülkék?

Még a kiállítás megnyitása előtt készült egy interjú az alkotóval, amelyben elmondta, mi készítette a „liftes képek” megfestésére: „Egy régi bérházban éltünk Pesten. Egyik este szerencsésen beszorultam egyedül a 80 éves liftünkbe, két emelet közé. Félig láttam a lámpafényt a lépcsőházból, félig pedig a fekete liftház falát. Pánikba estem, hogy elfogy a levegő. Erős szívdobogás jött rám, hideg volt, sötét, iszonyatosan féltam a kicsi, szűk, zárt liftben. [...] A dolog pozitívuma, hogy mindez elindított bennem egy nagyszerű kibontakozást, lehetővé tette a félelmeim kibontá-

sát, megragadását, értelmezését. Elkezdtem tereket, pontosabban lifteket tanulmányozni és festeni. Nagyon élveztem ezt a témát megjeleníteni a kis részletektől egészen az ember nagyságú liftbejáratokig. Ezután pedig más belső terekkel – ablakokkal, ajtókkal, enteriőrökkel – kezdtem foglalkozni.”

Számomra, talán, mert nem volt még bezáródás-élményem, például az *Általános félelem II.* című festmény nyitott ajtajú liftje a biztonságot sugallja; hívogat, lépjek be az árnyakkal teli előtérből a barátságos, meleg fényű kis térbe. Ott magam leszek, nem bánthat senki. Egyedüllet, magány, szembekerülés önmagunkkal..., és már fel is bukkant egy másik félelem: az eremofóbia, vagyis a félelem az egyedüllétől.

Félelmek, félelmeink. Ezek a szavak olyanok, mint a piros négyzetek Tóth Xénia képein. Mindenki felfigyel rájuk. Ez a téma közvetve vagy közvetlenül, de mindenkit érint, és ezért érdekel. A félelmek általánosak abban az értelemben, hogy mindenki ismeri ezt a korántsem kellemes érzést.

De mi is a félelem?

A görög mitológiában Arésznek, a háború,

az öncélú, kegyetlen harc istenének kísérőjeként lép fel Deimosz, az Ijedtség, és Phobosz, a Félelem. Innen ered a neve.

A tudomány szempontjából a félelem a hat alapérzelem egyike. Pontos definiálásával számos orvos, biológus, pszichológus és filozófus próbálkozott a történelem során. Egy viszonylag egyszerű megfogalmazás szerint a félelem erős negatív érzelem, amely valamilyen vélt vagy valós fenyegetés hatására alakul ki az élőlényekben. Sokan nem gondolnak bele, de pozitívum is köthető hozzá, hiszen fontos szerepe van az evolúciós fejlődésben. Segítségével kerülhetjük el a számunkra ártalmas vagy kellemetlen élethelyzeteket.

A félelem társa a tudatlanság. A kisgyerekek sok minden nem tud, nem ismer még, ezért sok mindentől fél, amitől később már nem. Őseink féltek a számukra ismeretlen, megmagyarázhatatlan és általuk nem irányítható dolgoktól, a természet erőitől, a haláltól. Vannak elméletek, melyek szerint az isteneket is a félelem szülte. A tehetetlen és kétségbeesett ember istenalakokat teremtett magának, hogy imádhassa és félje őket, s a számukra nyújtott áldozatokkal próbálja meg befolyásolni sorsát.

A félelem eszerint lehet teremtő erő is. Tóth Xénia esetében mindenképp. Bátor dolog szembenézni, megvizsgálni és formába önte-

ni a saját félelmünket. Ez persze nem egyedi, s korántsem példa nélküli a művészet történetében.

A középkori ember félt az elkárhozástól, a pokoltól, az Antikrisztustól. Az egyház épített ezekre a félelmekre, táplálta őket, mert befolyásolni tudta általuk híveit.

Pozitív hozadékai mindennek a művészet-történet szempontjából azok a remekművek, melyek a templomfalakon és oltárképeken jelenítették meg a kor emberének félelmeit.

Gondoljunk csak az Utolsó ítélet-ábrázolásokra. Ezeken általában éles ellentétben áll egymással az üdvözültek és az elkárhozottak csoportja. Utóbbiakat válogatott kínok, szárnyas-szarvas ördögalakok gyötrik, sorsuk az örök kárhozat és szenvedés. Még a mai embert is megérintik azok a szörnyű víziók, melyeket Fra Angelico, Rogier van der Weyden, Hieronymus Bosch vagy Michelangelo művészi fantáziája alkotott.

Az évszázadok során folyamatosan változott az emberi gondolkodás, a világhoz és a valláshoz való viszony, s ezekkel együtt változott a művészetekben a félelmek kifejezése. Egyre inkább előtérbe kerültek a nem vallásos eredetű, egyéni félelmek.

Ahogy általános az, hogy félünk, ugyanúgy általános tény, hogy a művészek érzékeny személyiségű emberek. Sok nagy művész szenvedett a félelmeitől, a démonaitól. (A témában elmélyülni vágyóknak Dr. Czeizel Endre *A magyar festőművész-géniuszok sorsa* című könyvét ajánlom, melyben az orvos-genetikus 40 híres festő kórrajzát dolgozta fel.)

Vincent Van Gogh, Paul Gauguin, Henri de Toulouse-Lautrec, Salvador Dalí, Csontváry Kosztka Tivadar és Czigány Dezső is mentális betegségekkel – depresszióval, skizofréniával, függőségekkel – küzdött. Ennek a harcnak a lenyomatai azok a híres alkotások, melyeket gyakran úgy csodálunk, hogy közben nem is sejtjük létezésük okát és keletkezésük körülményeit.

Jó példa erre a spanyol festő, Francesco Goya. A 18. század végéig jobbára derűs képeket alkotó művészt 1793-ban – 47 éves korában – „titokzatos betegség” támadta meg. Bár még 35 évet élt és alkotott, a hallását elvesztett művész ecsetje alól ettől kezdve komor hangulatú festmények kerültek csak ki. Az ismeretlen és kora orvosai számára gyógyíthatatlan

betegségtől való félelem és szorongás megváltoztatta alkotói stílusát, fokozta kifejezőerejét, mély emberi mondanivalóval itatta át műveit. Vannak, akik szerint ezen festői korszakának alkotásaiban született meg a modern festészet.

A művészet és félelem kapcsolatáról szólva nem hagyhatjuk említés nélkül Edvard Munch norvég expresszionista festő híres *Sikoly* című alkotását, mely *A Természet sikolya* (Der Schrei der Natur) című sorozat része. Egy halálfélelmet kifejező alak látható rajta narancsszínű égbolt előtt. Gyakran idézik Munch egyik gondolatát, mely szerint „félelem és betegség nélkül az életem olyan lett volna, mint egy kormány nélküli hajó”. Képén az eltorzult arcú alak bárki lehet, a környezet sem határolja le a képzeletet. A félelem itt is általános.

Visszatérve a keszthelyi kiállításhoz, le kell szögezni: az *Általános félelmek* alkotója nem küzd mentális betegségekkel. Bátor, tehetséges és tudatos művész. Ember, ezért fél. Mert a félelem valóban általános, viszont az, ahogy viszonyulunk hozzá, egyéni. Tóth Xénia felhasználta a félelmét, előnyt kovácsolt emberi gyengeségeiből.

A fiatal, pályájuk elején álló alkotók útkezesésük során sokszor azért kerülnek zsákutcába, mert művészi intenciójuk a szükségesnél nagyobb mértékben külső hatások, a környezet befolyása alatt körvonalazódik. Ha szembe kerülünk egy képpel, képesek vagyunk ráérezni, mennyire őszinte, belülről fakadó az, amit a művész mutat nekünk, és mi benne a „megjátszott”, a hatásvadász, a tartalom nélküli, üres forma.

Bár valószínűleg még sokat formálódik, változik Tóth Xénia alkotói stílusa, úgy vélem, már sejt valamit, megtalált egy olyan utat, ami a művészi hitelesség felé vezet. Hiszem, hogy akit rázott már ki a hideg a szűk, sötét vagy épp üres terektől, abban ezek az érzelmek rezonálni fognak képeivel. Ha pedig elég bátrak vagyunk, a Balatoni Múzeum aulájából elindulhatunk egy izgalmas belső utazásra, mely félelmeink, és egyúttal önmagunk megismeréséhez vezet.

